

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

II

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI NO: 3

Sahibi

Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Adına
Dekan: Prof. Dr. Musa K. YILMAZ

Genel Yayın Koordinatörü

Yrd. Doç. Dr. Suat CEBECİ

Yazı İşleri Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Yazı Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Suat CEBECİ
Yrd. Doç. Dr. Adnan DEMİRCAN
Yrd. Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Öğr. Gör. Dr. Mehmet Nuri GÜLER
Arş. Gör. Hikmet ATİK

Dizgi ve Pkaj

Dr. Mehmet Nuri GÜLER

Baskı

Özdal Basım Yayım Tic. Ltd. Şti.
TLF: 313 29 34 FAX: 312 48 90
ŞANLIURFA

Bu dergide yayımlanan yazıların sorumlulukları yazarlarına aittir.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ - ŞANLIURFA 1996

Kelâm Açısından VELÂYET-NÜBÜVET İLİŞKİSİ

Temel YEŞİLYURT*

GİRİŞ

Nübüvvet, İslam inanç sisteminin inanılması zaruri, işgal ettiği konum ve yerine getirdiği görev itibarıyla ihmalî asla mümkün olmayan konularından biridir. Peygamberler, her bakımdan müteâil (aşkın) bir varlık olan Allah ile insan arasındaki iletişimin sağlanması yanında, kitlelere sosyal ve psikolojik açıdan yol gösterme, tarihe yön verme ve toplumu bütün kurum ve kuruluşları ile yeniden yapılandırmada kendilerine biçilen oldukça zor başarılabilen bir rol üstlenmişlerdir. Kendilerine yüklenen bu zor görevi yerine getirirken, direktiflerine uydukları ve müracaat ettikleri bilgi kaynağı *Kutsal* ve *Aşkın* bir varlığın iradesini yansıtan vahiy olmuştur. İlâhî denetim ve kontrolün altındaki nübüvvet misyonunun son halkasını temsil eden Hz. Muhammed (S.A.V) ile bu kapı açılmamak üzere kapatılmıştır.

Peygamberliğin nihailiği fikri, hayatta en sonunda heyecanların bertaraf edileceği ve yalnız aklın egemen olacağı anlamına gelmez. Bu mümkün olmadığı gibi, arzu edilecek bir şey de değildir. Bu düşüncenin akıl bakımından değeri şudur: İnsanlık tarihinde doğa üstü bir kaynak iddia eden kişisel egemenliklerin son bulduğu inancını geliştirerek, tasavvufi duyulara karşı bağımsız, eleştireci bir tavır meydana getirmeye yöneliktir. Böyle bir inanç psikolojik bir güç teşkil eder ve bu tarzda bir egemenliğin gelişmesine engel olur. Bu itibarla tasavvufi hayat bir müslüman için gayet doğal olmalıdır ve insanın diğer yaşatıları gibi eleştireci bir gözle incelenmelidir¹.

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Araştırma Görevlisi.

1 Muhammed İkbal, *İslamda Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (Terc: Dr. N. Ahmet Asrar), Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 174.

Veli kavramı tasavvuf literatürü içerisinde doğmuş, zamanla istilâh anlam kazanmış bir Kur'an kelimesidir. İlk devirden beri kelâmî eserlerde bu kavramın ele alınıp incelenmesi, nübüvvet müessesesini ilgilendirışı yönüyle olmuş ve "Velilerin kerametleri hakdır" ifadesini tekrarlamaktan öteye geçmemiştir. Veliler nebîye tâbî olmakla birlikte toplumun yönlendirilmesi ve irşadında oldukça aktif bir rol oynamışlar², daima saygı ve hürmet layık olmuşlardır. Velilik ve velâyet kavramları Harraz (ö. 286/899), Sehl et-Tusterî (ö. 283/896) ve Hakim et-Tirmizî (ö. 320/932)'nin bu konudaki denemelerini yazdıkları milâdî dokuzuncu yüzyılın sonlarından bu yana, sûfiler arasında tartışılan biricik konu olmuştur³. Veli mefhumu, asırlarca süren inkişafında, beraberinde bazı meseleleri de getirmiştir ki, bunları mutasavvıfların hayat ve görüşlerinden bahseden eserlerde bulmak mümkündür. Velinin mümtaz şahsiyeti ve kerâmetlerinin, cemiyetin ilâhî lideri olan nebinin şahsiyeti ve mucizeleriyle mukayesesine ve böylece her ikisinin de mevkilerinin tesbitine lüzum hissettirmiş gözükmemektedir⁴. Velinin mi yoksa peygamberin mi daha yüksek mertebede olduğu sorunu, Hakim et-Tirmizî (ö. 320/932)'den beri sık sık tartışma konusu olmuştur⁵.

Aslında Kelâm İlmini de ilgilendiren bu bahisler, sistematik tasavvuf kitaplarından önce Ebu Bekr eş-Şiblî (ö. 334/945) gibi bazı mutasavvıfların sözlerinde kendine yer bulmuş, daha sonraları da Ebu Nasr es-Sarrac (ö. 378/988) "*Kitabu'l-Lum'a*" da, Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072/ "*er-Risale*" de ve el-Câmi (ö. 898/1492) "*Nafhatu'l-Uns*" da daha geniş bir zeminde ele almışlardır⁶. Yapılan bu karşılaştırmaların doğrudan doğruya nübüvvet müessesesinin derece ve mertebesiyle ilgili oluşu Kelâm alimlerini de harekete geçirmiş ve dokuzuncu yüzyıl sonrası Kelâm alimlerinin eserlerinde nübüvvet ve velâyetin derecelerinin tesbiti cihetine gidilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde de velilik ve velâyet makamıyla ilgili yanlış değerlendirmeler az da olsa bulunmakta ve nebilere ait bazı niteliklerin -özellikle avam tarafından- velilere verilmesinde bir mahzur

2 Anadolu'nun fethedilip islamlaştırılmasında, maddî fetihten önce, Horasan erenlerinin irşad ve faaliyetleriyle manen fethedildiği ve bunun da fethi kolaylaştırdığı kabul edilen bir husustur. Bunu velilerin kitleleri yönlendirmedeki başarılarına örnek göstermek mümkündür.

3 Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, (Terc: Ender Gürol), İstanbul 1982, s. 177.

4 Ahmed Subhi Fırat, İ.A., "Velî" Maddesi, İstanbul 1986, XIII/290.

5 Annemarie Schimmel, a.g.e, s. 181.

6 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Subhi Fırat, a.g.e, 290.

görülmeyi gözlendi. Pratikte karşılaşılan bu problem ise, bizde, veli ve nebi konusundaki bir durum tesbitinin faydalı olacağı kanaatini uyandırmaktadır.

A. VELÎ VE VELÂYET KAVRAMLARI

Veli, Arapça (و ل ي) kök fiilinden isim, velâyet ise bundan masdar olup sözlükte, sıddık, yardımcı, dost, sevgili anlamlarına gelmektedir⁷. Mutasavvıflarca kavramın izahı yapılırken, kelimenin vezni dikkate alınarak yapılmaktadır. Velinin *alîm* ve *kadîr* vezninde mübalağalı ism-i fail olduğu kabul edilirse, “Allah’a karşı kulluğunda herhangi bir eksiklik bulunmayan ve isyana bulaşmadan bunu devam ettiren kimse” anlaşılmaktadır. *Fa’îl* vezninden *mef’ul* anlamında oluşu dikkate alınır, *maktûl* manasına gelen *katîl* ve *mecrûh* manasına gelen *cerih* gibi, “himaye ve muhafazasını Allah’ın deruhte ettiği ve özel korunum altında olan kişi” anlamına gelir ve çoğulu “*evliyâ*” şeklinde gelmektedir⁸. Şüphesiz bu iki anlam da velinin ayrılmaz sıfatlarından olup, velinin Allah’ın emir ve yasaklarına en ince teferruatına kadar uymasının bir zaruret oluşunu ifade etmektedirler. Bu durumda Allah’ın onu himaye ve gözetimi altında bulunduracağı da açıktır⁹.

“Veli kavramı” hem bir Kur’an terimi hem de Allah’ın isimlerinden bir isimdir¹⁰. Kur’an-ı Kerimde hem “*müm’minlerin Allah’ın dostu*”¹¹, hem de “*Allah’ın müminlerin dostu*”¹² olduğu ifade edilirken, bazı ayetlerde ise inananlarla inanmayanlar arasında tesis edilecek bir dostluk men edilmiş¹³ ve müminlerin

7 İbn Manzur, *Lisanu’l-Arap*, Beyrut, Tsz, XV/407; Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed Yakub, *el-Kamûsu’l-Muhit*, Beyrut, Trs. IV/404.

8 Cürçânî, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifât*, (Tah: Abdurrahman Ümeyra), Beyrut 1987, s. 310; el-Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin en-Neysâbü’rî, *er-Risâle*, (Tah: Ali Abdulhamid Baltacı). Beyrut 1993, s. 259; Alûsî, *Ruhu’l-Meânî*, Beyrut 1985, XI/148; Ahmed Subhi Fırat, *a.g.e*, XIII/287; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 517.

9 el-Kuşeyrî, *a.g.e*, s. 260.

10 Allah’ın Veli isminin ne anlama geldiği konusunda bkz. Razi, Fahrüddin, *Şerhu Esmâillahi’l-Hüsna*, Beyrut 1990, s. 300, 335.

11 *Araf* (7) 196.

12 *Âl-i İmrân* (3) 68.

13 *Âl-i İmrân* (3) 28.

birbirinin dostu (velisi) olduđu¹⁴ özellikle vurgulanmıştır¹⁵. Kelâm alimlerinin veli tarifleri de yukarıdaki anlamlara yakın olarak “Allah’ı sıfatlarıyla birlikte bilip tanıyan, mümkün olduğunca ibadetlere devam edip yasaklardan sakınan, şehvet ve lezzetlere dalmayan kişi” şeklinde olmuştur¹⁶.

Veli kavramının tasavvuf muhitlerinde yardımcı, hami, dost gibi anlamlarda kullanılışı sözlük anlamıyla da uygunluk arz etmektedir. Bu nedenle kavramın bu şekilde kullanılışı rahatlıkla izah edilebilir.

Velinin çoğulu olan “evliyâ”nın Kur’anda kullanıldığı birçok anlamı yanında, özellikle Yunus sûresindeki manası konumuzu yakından ilgilendirmektedir. Bu sûrede velilerin korkuları olmayacağı ve mahzun da olmayacakları ifade edilmektedir¹⁷. Ayette geçen “evliyaullah” tabirinden müminlerin kastedildiğini, onların karşılaşacaklarını azaptan korku duymayacakları ve geride bıraktıklarına da mahzun olmayacaklarını düşünmek mümkündür. Çünkü veli isminin verilebilmesi konusunda asgarî ölçü, emirleri yapıp yasaklardan kaçınarak farzları yerine getirmek suretiyle Allah’a yakınlaşmaktır. Azamî ölçü ise Allah’a yakınlaştırması mümkün olan her şey ile O’na yakınlaşmaktır¹⁸. Çünkü velinin kendisinde ibadet, gökle yerin buluşma noktası olmuştur. Böylece o, evreni içinde barındırır ve evren de onunla beraber ibadet eder¹⁹. Dolayısıyla o, boşlukta ve sonsuzluğa değin zirvelerde, kendini dağıtan, açılan çiçekte, gülde ya da bir kuşun kanat çırparken çıkardığı sesin musikisinde kendini Allah’a yaklaştıracı bir yol bulabilmektedir.

Zemahşerî (ö. 538/1144) ise velinin velilik derecesine ulaşmasında rol oynayan faktörün kerametlerden ziyade taat ve takvası

14 **Tevbe** (9) 71.

15 Bu konularla ilgili ayetler verdiğimiz bu örneklerle sınırlı olmayıp daha birçok ayet mevcuttur. Bu konudaki diğer ayetler ve Kur’an’da veli kavramının kullanıldığı anlamlar için bkz. Rağib el-İsfahânî, **el-Müfredât**, (Tah: Safvan Adnan Dâvûdî) Beyrut 1992, s. 885.

16 Kelâm alimlerinin veli tarifleri için bkz. Cürcanî, **a.g.e.**, s. 310; Taftazânî Saduddin, **Şerhu’l-Akâid**, (Tah: Ahmed Hicazi es-Seka), Kahire 1987, s. 92; **Şerhu’l-Mekâsıt**, (Tah: Abdurrahman Ümeyra), Beyrut, Tsz., V/72; Kemalettin el-Beyazî, **İşâretu’l-Meram an İbâratı’l-İmam**, İstanbul 1985, s. 338; Aliyyu’l-Kârî, **Şerhu’l-Emâlî**, İstanbul, Tsz., s. 23.

17 **Yûnus** (10) 2.

18 Alusî, **a.g.e.**, XI/148.

19 Seyyid Hüseyin Nasr, **İslamda Düşünce Ve Hayat**, (Terc: Fatih Tatlıhoğlu), İstanbul 1988, s. 296.

olduğunu, buna bir sonraki ayetin işaret ettiğini belirterek²⁰, bu hususta belirleyici niteliğe parmak basmaktadır. Bu konuda en ilginç yorum ise Fahreddin er-Razî (ö. 606/1209)'ye aittir. Zira o, veli kavramını türediği kelime bakımından da sözlüklerde rastlanılandan farklı anlamda ele almaktadır. Ona göre, bir şeyin *vely'i* kendisine yakın olanıdır. Allah'a yakınlık zaman, mekan ve cihet bakımından olamaz. O'na yakınlık, kalb ve ma'rifet nuru içinde istiğrakla gerçekleşir. Bu durumda kul gördüğünde Allah'ın kudretinin delillerini görür; işittiğinde, Allah'ın âyetlerini duyar; konuştuğun da, Allah'ın kudretini metheder; hareket ederse, Allah uğrunda hareket eder; çalışırsa Allah için çalışır. Böylece, Allah'a yakın olur, O'nun velisi konumuna geçer²¹. Bu yorumuyla Razi, velinin psikolojik bir ruh tahlilini yapmakta, Allah korkusu ve sevgisinin insanın dış faaliyetlerini düzenleyen iç benliği üzerindeki tesirini ortaya koyarak, bunların faaliyetlerine aksedişinin bir portresini çizmektedir.

Ayette, korku ve hüznün velide bulunmayacağını zikredilmesiyle, Allah korkusunun veli üzerindeki tesirinin derecesine işaret olunmuştur, kanaatindeyiz. Zira onlarda Allah korkusu her korkuyu sildiği için başka korku kalmamıştır²².

Tasavvufta önemli bir yer işgal eden bu kavram, hadislerde de zikredilen anlamlar korunarak kullanılmıştır. Rasulullah (s.a.v)'e velilerin kimler olduğunun sorulması üzerine "*Görüldüklerinde Allah hatıra gelen kimselerdir*"²³ buyurmuştur. Yakınlarında bulunmak, halleri, duruş ve davranışları Allah'ı hatırlatır ki, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) "semt ve hey'etleri" yerine "ihbat ve sekinet" yani duruş ve yürüyüşleri olarak tefsir etmektedir²⁴. Diğer bir kutsi hadis ise velâyetin şartlarını ve özelliklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir: "Kim benim bir veli kuluma düşmanlık ederse, ben ona karşı harb ilan ederim, kulum bana kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş bir şeyle yaklaşamaz. Kulumun bana olan yakınlığı nafilelerle devam eder ve ben de onu severim. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yüreyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm. Benden kendisini bir şeyden korumamı isterse korurum."²⁵ Bazı hadislerde ise

20 Zemahşerî, **Keşşâf**, Beyrut 1983, II/243.

21 Fehreddin Razî, **Mefâtihu'l-Gayb**, Mısır 1938, XVII/126.

22 Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, (Sadeleştirilmiş), İstanbul, Tsz. Feza Yayıncılık, V/495.

23 Ibn Mâce, **Zühd** 4.

24 Yazır, **a.g.e**, IV/495.

25 Buhari, **Rikak** 38.

onların ahirette ulaşacakları makamdan bahsedilmiştir: “Allah’ın kullarından birtakım insanlar vardır ki, peygamber ve şehit değillerdir ama kıyâmet gününde Allah nezdindeki makamlarından dolayı şehitler ve nebiler imrenerek bakacaklardır.” Bunların kimler olduğunun sorulması üzerine de “Bunlar bir kavimdir ki, aralarında ne akrabalık, ne ticaret ve iş ilişkisi olmaksızın, Allah için birbirini severler. Vallahi yüzleri bir nur, kendileri nurdan minberler üzerindedirler. insanlar kortukları zaman bunlar korkmazlar, insanlar mahzun oldukları zaman bunlar hüzinlenmezler”²⁶ buyurulmuştur.

Hadiste geçen “Allahın velinin gören gözü, işiten kulağı” ibaresi, “Ben onların duyularını ve bütün azalarını korurum, bunları yaptıkları zaman Allah onlardan razı olur ve onlar da inayet altında olurlar. Ayrıca bu hadis velilere hürmeti de gerekli kılmaktadır” şeklinde yorumlanmıştır²⁷.

Bu noktaya kadar zikredilen ayet, hadis ve yorumların ışığında velinin “*Allah’a inanan, bununla birlikte bütün davranış ve fiillerinde takvayı gözeten, farzların yanında nafileleri de yerine getiren Allah dostu*” olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. O halde Allah’a iman eden ve mümin sıfatına kazanan herkesin veli olması lazım geldiği düşüncesinden hareketle velâyet iki katagoride ele alınmıştır:

1. **Velâyet-i âmme**: Dinin emirlerinin farzlar ve vacipler dairesindeki toplamına ve bu önemli emirlerin ifası için didinme gayretine verilen isimdir ki bunu öğrenmek ve tahsil etmek her mükellef üzerine vaciptir. Bunu yerine getiren herkes velâyet kapsamı içine dahil edilmiştir²⁸. Bu anlayışın inananlar arasında ahlakî bir prensibin tesisinde öneyak olduğunu, her insanın veli olabileceği ihtimalinden dolayı, insanlar arasında hüsn-ü zannın yerleşmesini sağladığını düşünüyoruz.

2. **Velâyet-i hâsse**: Farz ve vacip olan amelleri tam olarak yerine getirmeye çalışmakla birlikte, Kur’anın zikir ve tefekkür konusundaki emirlerine sarılarak, ayakta, oturarak ve yanları üzerine yattıklarında bile zikir ve fikir uyanıklığına ermiş, mürâkabeden gâfil

26 Hakim, el-Müstedrek, IV/170; Ayrıcı hadisi Alûsî ve Elmalılı Hamdi Yazır da tefsirlerinde zikretmektedirler (Bkz. Alusi, a.g.e, XI/150; Yazır, a.g.e, IV/495).

27 Alusi, a.g.e, XI/149.

28 Abd el-Bâri en-Nedvî, *Tasavvuf ve Hayat*, (Terc: Mustafa Ateş), İstanbul 1974, s. 272; Doç. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, “*Velâyet ve Veli*”, Altınoluk Dergisi, Sayı 114, Yıl 1995, s. 32; Süleyman Uludağ, a.g.e, s. 518.

olmayan, bütün ibadetlerinde “iẖsan” seviyesine ulaşmış kişilerin halidir. Bu derece *kurb* ve *huzur* derecesidir²⁹. Zaten veli’yi “şuhut” ve “kurbiyet” derecesine ulaştıracak olan “takva”, “insanı Hakk’tan alıkoyan her şeyden temizlenmesi ve külliyyen Hakk’a yönelmesi” ile tefsir olunmuřtur³⁰.

Hiçbir veli, peygamberler gibi ma’sum değildir, bu konuda söylenebilecek nihaî söz, onların mahfûz oluşlarıdır ki mutasavvıflar da bunu ifade etmişlerdir. Hatta Kuşeyri (ö. 465/1072), bunu veliliğin şartlarından biri olarak kabul etmektedir³¹. Peygamberlerin Allah’ın denetim ve kontrolü altında olduklarında bütün müslümanlar müttefiktir. Ancak velinin mahfûz oluşu ne anlama gelmektedir? Bunun anlamı: “Velinin günah işlemesi de mümkün olmakla birlikte, günahın onlardan sudur etmeyeceği veya işledikleri günah ve zellede ısrar etmeyeişleri” şeklinde olmaktadır. “*Günah işlemesi mümkün olmakla birlikte*” kaydının konulması ismetten ayırmak için olmaktadır³². Zira nefsin isteklerine muhalefeti kendisine şair edinmiş ve iradesini kontrolü altına almış, aklî ve kalbî meleklerini buna göre eğitmeye alışmış, gözü kâinata, gönlü Allah’a açık olan insanın içinde günah meylinin azalması tabiidir. Artık böyle birisi “*içindeki nefsi de müslüman olmuş*” bir noktada bulunmaktadır. Ancak böyle bir veliyi hiç günah işlemez manasında mahfûz saymak yanlış olur. Ama onları sıradan insanlar gibi düşünmek de haksızlıktır. Bu yüzden takva ehli olma yolundaki veliler, emredilen şeylerde nafilelerden başlayarak, müstehab, sünnet, vacib ve farz sınırlarını dıştan içe doğru korumaya özen gösterir. Nafilelerin sünnetleri, sünnetlerin vacibleri, vaciblerin de farzları daha sıkı koruduğunu düşünür. Yasaklar konusunda da, önce mübahlarda aşırılığın kerâhete, kerâhette dikkatsizliğin harama sebebiyet vereceğini hesaba katarak hareket eder. Zahir ve batınıyla bunu meleke haline getiren insan elbette daha duyarlı olduğu ve ayak kaymasına fırsat verecek yerlerden uzak durduğu için “mahfûz” sayılmıştır. İnsanı bu “hıfz” duygusuna yaklaştıran şey, zikir sonucunda insanda meydana gelen “maıyyeti-i ilahiyye” duygusu ve “iẖsan” suurudur. Allah’ı görüyormuşcasına ibadet eden ve Allah tarafından görüldüğünün zikir sayesinde hayatının temel esası haline getiren kişide bu tür tezâhürün bulunması gayet tabiidir³³.

29 en-Nedvî, a.g.e, s. 2672; Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e, s. 32.

30 Alusî, a.g.e, XI/148.

31 Kuşeyrî, a.g.e, s. 260.

32 Kuşeyrî, a.g.e, s. 359; Alusî, a.g.e, XI/148.

33 Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e, s. 33.

Mutasavvıflar arasında velinin, veli olduğunu bilip bilmeyeceği konusunda da ihtilaf vuku' bulmuş, bazıları bunun bilinmeyeceğini zira akibetin hüsn-i hatimeye bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Kendisinden kerâmet zuhur etse de bunun bir mekr-i ilâhi ve bir istidrac olması ihtimali daime mevcuttur. Bu nedenle bu görüşte olanlar hüsn-ü hâtimeyi de veliliğin şartlarından saymışlardır. Hiç kimse akibetinin ne olduğunu bilemeyeceğine göre veli olduğunu da bilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu konuda diğer bir görüş, velinin, veli olduğunu bilmesinin caiz olduğu yönündedir. Çünkü Allah'ın onlara akibetinin güzelliğini bildirmiş olması da mümkündür. Aşere-i mübeşşerenin durumu buna delildir. Çünkü Aşhab-ı Kiramdan olan bu on sahibi Allah Rasulü tarafından cennetle müjdelenmişlerdir. Onlar hayatlarında bunu bilebildiklerine göre, daha sonrakilerinin de hayatlarında veli olduklarını bilmeleri caizdir³⁴. Kuşeyrî'ye göre, "hüsn-i hâtime" velâyetin şartlarından biri değildir. Caiz olan, içinde yaşamış olduğu anda gerçekten veli oluşudur. Sonuçta hali değişebilir. Ancak bir kerâmet olarak akibetinin güzelliğini de bilmesi caizdir³⁵.

Ayet ve hadislerde ve alimlerimizin yorumlarında velinin karakteristik ve psikolojik özelliklerini özetlemek gerekirse;

. Farzları yerine getirip yasaklardan sakınmak. Bunu müteakib nafilelere devam etmek

. Sağlam bir inanç ve tam bir teslimiyet

. Zahiri hükümleri yerine getirmenin yanında, dinî âdâba saygı. Şeklinde ifade etmek mümkündür.

Şu halde şer'î hüküm ve yasakların zâhir ve bâtın cihetini tam olarak yerine getirmekle ulaşılabilen velâyetin, peygamberlik müessesesine göre bulunduğu mevki ve derecenin ne olduğunun tesbiti ve nübüvveti te'yit etme cihetinin ortaya konma vaktinin geldiğini düşünüyoruz.

B. VELÂYETİN NÜBÜVRETİ TE'YİTTEKİ ROLÜ

Kelam alimlerine göre nübüvvetin kitlelere tesiri ve faydası - birkaç fırka hariç- tartışmasız kabul edilmiştir. Ancak görüşlerini açıklama ve ispatta başvurdukları metod, kelam mekteplerine göre farklılık arz etmektedir. Nübüvvetin isbatına dair deliller ilgili eserlerde ortaya konularak, bütün ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bir peygamberin dinî tecrübesinin değeri hakkında hüküm vermenin başka bir yolu da,

34 Kuşeyrî, a.g.e, s. 261; Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e, s. 33.

35 Kuşeyrî, a.g.e, s. 261.

meydana çıkardığı insan tipini ve tebliğlerinin ruhundan doğan kültür dünyasını incelemektir³⁶. İşte vahyin aydınlığındaki kültür ortamında yeşeren velilerin varlığı, peygamberin doğruluğuna delil kabul edilmektedir.

Zira veli, müttaki, Allah ve sıfatları hakkında marifet sahibi, iç ve dış dünyasıyla O'na yönelmiş bir mümin olarak nebiyi tastik etmektedir³⁷. Buradan hareketle velâyet yolları içinde en güzelinin, en doğrusunun, en parlağının ancak nebinin sünnetini harfiyyen takib etmekle olabileceğini söylemek mümkündür. O halde velâyetin şartı bazılarının zann ve iddia ettiği gibi keramet ve keşif gibi bir takım olağanüstülükler değil, Kur'an ve Sünnete ittiba ve istikamettir. Çünkü en büyük keramet sünnete ittiba ve nefse muhalefettir³⁸. Aynı zamanda bir veli nebinin tebliği ettiği şeriatı "kalbî bir şuhud" ve "ruhânî bir zevk" ile aynelyakın derecesinde yaşar, görür ve tastik eder, bu nedenle de nebinin doğruluğuna bir delil olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bir veli bulunduğu makama, zevkiyle, keşfiyle, nebiye ve nebinin tebliğ ettiği dine tam bir tabiiyyet ile ulaşmıştır ve tabiiyyet derecesini aşamaz. Eğer istiklaliyet iddia edip nebiye tabi olmaktan vazgeçse, kelimcilerimizden Taftâzânî (ö. 793/1390)'ye göre veli olmaktan çıkar³⁹. O halde nebinin tebliğ ettiği dinin haricinde ve ona tabi olmaksızın bir velâyet düşünülemez.

Bazı velilerin istiğrak ve cezbeyle veya sekre mağlub olarak zahiren şeriatın dışına çıkmış hissini uyandıran görüşleri, şeriatın hükümlerini beğenmemek veya istememekten değil belki ihtiyarsız olarak gerçekleştirdiğinden bu kategoriye dahil edilmesinin uygun olmadığını düşünüyoruz.

Velinin bütün hareket ve davranışlarına yön veren faktör, Allah'ın emir ve yasakları ve resülünün sünneti olmaktadır. Bu nedenle de velinin ulaştığı makam başta olmak üzere, kazandığı bütün üstün nitelikler bağlı bulunduğu ve feyz aldığı kaynağa yakınlığı nisbetinde olmaktadır. Veli bir ömür boyu yaşasa, bütün faziletleri metbuunun faziletine ilhak olunur⁴⁰. Bu yönüyle de velinin ulaştığı derece ve fazilet nebinin kıymet ve kadrini artırmaktadır. Bütün büyük veliler ister açık zikrin, ister gizli zikrin bağlıları olsunlar, her zaman Allah resülünün ahlak, fazilet ve nübüvvet nurunun temsilcileri olmayı

36 Muhammed İkbâl, a.g.e, s. 172.

37 Ahmed Subhi Furat, a.g.e, XIII/291.

38 Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e, s. 33.

39 Taftâzânî, Ş. Akâid, s. 94.

40 İbn Hazm, Ebu Ali Muhammed b. Ali, el-Fasl Beyrut 1986, s. 20.

kendilerine gaye edinmişlerdir. Sahabeden, tabiinden itibaren velâyet makamında kendilerine yer verilen üstün meziyetlerin sahibi evliyaullah, Hz. Muhammed (s.a.v)'in izinden asla ayrılmamış, daima onun nübüvvetinin ışığında yol almışlardır. Zira velâyetin varlığı nübüvvetin varlığına bağlıdır⁴¹.

Velinin veli oluşuna delalet eden unsurlardan biri olan kerametler⁴² Allah'ın yardımıyla olduğu için sihir nevinden sayılmazlar. Çünkü bu dereceye ulaşan sofuların mezheb ve tarikatları, peygamberliğin eseri ve peygambere bağlıdır. Bu dereceye yükselenler, kendi tutumları, imanları ve Allah'ın buyrukları ve sözleriyle amel etmeleri nisbetinde Allah'ın yardımına ulaşırlar⁴³.

Nübüvvet müessesesinin isbatında ortaya konan delillerden biri de o peygamberin elinde zuhur eden aklî ve hissî mucizelerdir. Zira mucize gösterene kadar peygamberin verdiği haber istidlâlî bilgi olarak değerlendirilmektedir. Peygamberin mucizesine benzer mahiyette zuhur eden velilerin kerametleri de tabi olduğu peygamberin mucizesi kabul edilmektedir. Hatta bazı alimlerimizin peygamberin mucizesi nevinden bir harikuladeliğin velinin kerameti olarak izharını bile caiz görmektedir. Zira keramet caiz ise, her cihetten caiz olmalıdır⁴⁴. Bu nedenle de herhangi bir harikulade olay, nebiye nisbet olunursa mucize, veliye nisbet olunursa keramet olur ve aralarını nübüvvet iddiasının varlığı veya yokluğu ayırır. Peygamberin risaletinin hakkaniyetine delalet ettiği için, bunun peygamberin kendisinden veya ümmetinden birisi tarafından gerçekleştirilmiş olması arasında bir fark yoktur. Bu sebeble keramet peygamber için mucize sayılmaktadır⁴⁵.

Bu konuda ilginç bir görüş de Maturidî kelamcılarının Ebu'l-Muin en-Neseî (ö. 508/1115)'ye aittir. Ona göre, velâyet ve keramet,

41 Şerefettin Gölcük-Süleyman Toprak, **Kelam**, Konya 1988, s. 328.

42 Kerametın velinin doğruluğuna delil olduğuna dair bkz. Bağdâdî, **Usûlu'd-Din**, Beyrut tsz, s. 184 **el-Fark Beyne'l-Firak** (Tah: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut 1990, s. 344; Neseî, **a.g.e.**, I/536.

43 İbn Haldun, **Mukaddime**, (Terc: Zeki Kadiri Ugan), M.E.B.Y, İstanbul 1991, s. III/15.

44 Cüveynî, Seyyid Şerif, **Kitabu'l-İrşad** (Tah: Es'ad Temim), Beyrut 1992, s. 267; Aliyyu'l-Kârî, **Şerhu Fıkhi'l-Ekber**, Beyrut 1984, s. 114; Taftazânî, **Ş. Mekâsıd**, V/74.

45 Aliyyu'l-Kârî, **Şerhu Fıkhi'l-Ekber**, s. 114; **Şerhu'l-Emâlî**, İstanbul, Tsz, s. 23; Nurettin es-Sabûnî, **el-Bidâye fi Usûli'd-Din** (Bekir Topaloğlu tarafından yapılan tercümesiyle birlikte), D.İ.B.Y, Ankara 1991, s. 56. Bu gerçek bir takım sûfilerce benimsenmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Subhi Furat, **a.g.e.**, XIII/291.

peygamberin risalet iddiasında ve teblig ettiği din ve şeriatte doğruluğuna delildir. Çünkü velinin her kerameti nebinin de mucizesi olmaktadır. Zira onun veli olması kerametın zuhurıyla bilinir. Onun veli olması ise, inancında haklı olduğunu gösterir. Akidesinde haklı olması - o rasule tabi olması cihetiyle- o peygamberin risaletinin doğruluğuna da delildir. Ayrıca Nesefî meseleye fayda açısından yaklaşmakta ve kerametın izharının faydası olarak peygamberin risaletinin isbatını göstermektedir. Çünkü velinin kerametini gören kimse, peygamberin asrında yaşayıp da onun mucizesini gören kimse gibi olur, demektir⁴⁶. Bu tavrıyla Nesefî, isbat değeri bakımından mucize ile keramet arasında bir fark görmemektedir.

Peygamber ümmetinden olan veliler ile, o peygamberin velâyeti kıyamete kadar insanlar arasında hak ile tasarruf etmektedir. O halde velinin şerefi peygambere tabi olmaktadır. Çünkü veli ancak peygamberin tasarrufatının mazharı olmaktadır⁴⁷.

Şu ana kadar ortaya koyduğumuz görüşlere göre kerametın nübüvvet müessesesinin isbatında büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Zira mucizeler peygamberin ahirete irtihali ile tekrar izharı imkanı kalmadığından (aralarında fark olmasına rağmen) bunların bir nevi kerametler yoluyla devam ettiğini ve velinin ve kerametının risaletin yaşayan şahitleri olduğunu söylemek mümkündür. Peygamber ve ona tabi olan velinin toplumda oynadığı rol gibi, keramet ve mucizenin mahiyetleri arasında da benzerlikler bulunduğundan, bir durum tesbiti luzumu hasıl olmuştur. Kelam alimlerimizin veli ve nebi, keramet ile mucize arasındaki benzer ve farklılıklar konusundaki görüşlerine de yer vererek, her iki müessesenin de mevki ve derecelerinin tesbit edilmesi, velâyetin nübüvvetten üsütün oluşu gibi bazı görüşlerin zihinlerde meydana getireceği zihnî bunalımların giderilmesi açısından pratikte de faydalı olacaktır.

C- VELÂYET İLE NÜBÜVRET ARASINDAKİ FARK

Nübüvvet makamında bulunan bir peygamberin, her zaman için,

46 Nesefî, Ebu'l-Muin, *Tabsıratü'l-Edille*, (Tah: Claude Salame), Dımaşk 1993, I/537. Nesefî'nin bu görüşü Kuşeyri ile de mutabakat halindedir. Kuşeyrî "velinin kerametının peygamberin mucizesine lâhik olduğunu, zira sâdık olmayan birinden kerametın zuhur etmeyeceğini, ümmetinden birinde zuhur eden her keramet o nebinin mucizesi olacağını, aksine davasında doğru olmayan bir peygamberin ümmetinden birinde böyle bir harikuladeliğe zuhur edemeyeceğinden, böyle bir olayın nebinin mucizesi olacağının açık olduğunu" belirtmektedir. (Kuşeyrî, a.g.e, s. 356).

47 Taftazanî, Ş. *Mekâsıd*, V/78.

her şeyden münezzeh olan aşkın bir varlıkla ilişki içerisinde bulunmasının yanında, bu ilişkinin tesisinde aracı konumunda bulunan vahiy meleği ile de müşerref olması olması ve bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte iflas etmiş bulunan bir toplumun yeniden islâh ve yapılandırılmasında çok kısa sayılabilecek bir surede ulaştığı başarı, onu, hiç şüphesiz derece ve makam itibarıyla hiçbir kişi ve kurumla karşılaştırılması mümkün olmayacak bir payenin sahibi yapmıştır. Bu nedenle ilk dönem kelim alimlerimiz böyle bir derecelendirme ve taftil içine girmemişlerdir.

Ancak özellikle milâdî dokuzuncu asırdan itibaren bazı mutassavvıfların, mübûvet-velâyet, keramet-mucize gibi konular arasında bir takım mahiyet benzerlikleri görerek karşılaştırmalar yapmaları üzerine, sonraki kelim eserlerinde de nübüvvet ve velâyetin derecelerinden bahsedilerek bir durum tesbiti cihetine gidilmiştir. Hakim et-Tirmizî (ö. 320/932)'nin velâyet konusunu ele alıp işleyerek, nübüvvet ile yaptığı karşılaştırmalardan sonra Muhyiddin el-'Arabî (ö. 638/1240)'de de bu neviden karşılaştırmalara rastlamak mümkündür.

İbn 'Arabî Hz. Peygamber (s.a.v)'in son nebi oluşuna karşılık velilerin de sonuncusunun bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Tanrı hakkındaki bilginin en yüce mertebesi, peygamberlerin ve velilerin sonuncusuna verilmiştir. Bu ilmi, nebi ve resüllerden görebilenler ancak son peygamberin ışığıyla görürler. Velilerden görebilenler ise onun mirasçısı olan son velinin kandilinden müşahede ederler. Hatta o hali ne zaman müşahede etseler ancak hâtem-i velâyet kandilinin ışığıyla görürler⁴⁸. Bu izahıyla İbn 'Arabî, meseleye bilgi teorisi açısından yaklaşmakta ve bu açıdan nebi ile veli arasında benzerlik görmektedir. Velâyeti daha genel bir manada ele alan İbn 'Arabî, nübüvveti velâyet içerisinde hususi bir derece olarak görmektedir. Bunu onun şu görüşleri de te'yit etmektedir: "Çünkü resüllük ve nebilik, yani şariat kurma keyfiyeti sona ermiştir. Velilik asla sona ermeyecektir. Kitap ile gönderilen peygamberler aynı zamanda velilerden olduklarından, bahsettiğimiz ilmi ancak hâtem-i evliyanın ışığından alırlar. Her ne kadar hâtem-i evliya hükümde son peygamberin şariatına bağlı ise de bu onun mertebesine eksiklik vermez. Bu nedenle hâtem-i evliya olan zat bir cihetten yüksek, bir cihetten ise geri sayılır"⁴⁹.

İbn 'Arabî'nin son veliye vermiş olduğu fonksiyon, velinin bulunduğu konum itibarıyla son peygamber ile benzerlik arzetsen de

48 Muhyiddin el-'Arabî, **Fusûsu'l-Hikem**, (Terc: Nuri Gençosman), M.E.B.Y., İstanbul 1992, s. 44.

49 İbn 'Arabî, a.g.e, s. 84.

hüküm de ona tabi olduğunu söyleyerek, onun tâbi durumunda olduğunu vurgulamakta ve eserinin bir başka yerinde bu hususu işlemektedir. “Bu itibarla resüllerin sonuncusu hem veli, hem nebi, hem de resüldür. Hâtem-i evliya ise, irfanı aslından alan bir vâristir. Mertebeleri müşahade eder, şefaât kapısını açmak hususunda insanların efendisi, cemaatin lideri olan Hz. Muhammed’in faziletlerinden bir fazilet örneğidir”⁵⁰.

İbn ‘Arabî’ye göre velilik sıfatı umumi, geniş bir mana taşır. Bunun için veliliğin arkası kesilmemiştir. Çünkü bu sıfat hem nebide ve hem de nebi olmayanda mevcuttur⁵¹. Bu durumda nübüvvet, velâyetin hususi bir tezâhuru olmaktadır. Zira her nebi velidir, ancak her veli nebi olamaz⁵². Kanaatimizce bu tesbit yerinde bir tesbittir. Veli kavramı daha genel ve şumullu bir kavramdır. Çünkü Allah’a inanan ve mümin olma özelliğini kazanmış herkesin veli olabilme ihtimali mevcuttur. Nübüvvet ise, velâyet içerisinde hususi bir mertebe olması bir yana, aynı zamanda ulaşılması insanın iradesine bağlı olmayıp Allah’ın iradesine bağlı olduğu için hem erişilmez ve hem de hepsinden yüce bir mertebenin ünvanıdır.

Muhyiddin el-‘Arabî nübüvvetin sona ermesi ve velâyetin devam etmesi, Allha’ın kendisini veli adıyla isimlendirip nebi ve resül adlarıyla adlandırmaması nedeniyle velâyeti nübüvvetten üstün görmektedir⁵³. Ancak bu üstünlüğü mutlak manada ele almamakta ve şu görüşleriyle kayıtlamaktadır. “Nebinin hem alim bir peygamber, hem de veli olması bakımından makam ve mertebesi, sadece resul ve şeriat sahibi olması bakımından işgal ettiği makamdan daha ileri ve daha yücedir. Allah erlerinden birinin, ‘*velilik nübüvvetten üstündür*’ dediğini veya ondan böyle bir rivayetin nakledildiğini duyarsan bil ki, o sadece bu hakikatı kastetmiştir. Hatta onlardan birinin ‘*veli nebi ve resülden üstündür*’ dediğini de işitsen o bu sözüyle bir tek şahsı murad etmiştir. Çünkü o şahsın nebi ve resül olması dolayısıyla işgal ettiği makamdan, veli olması yönüyle işgal ettiği mertebe daha tam ve kamildir. Yoksa nebiye bağlı olan veli hiçbir zaman nebiden üstün değildir. Zira tâbi olan kimse tabi olduğu şeyde asla metbuunu geçmez. Şu halde resûlun ve şeriat sahibi

50 A.g.e, s. 47.

51 A.g.e, s. 176.

52 Ahmet Subhi Furat, a.g.e, XIII/291. Kelamcılarımızdan Muhammed Ali Ebu’l-İzz de nübüvveti velâyetten daha hususi görmekte ve bunu “risaletin nübüvvetten daha hususi” oluşuna benzetmektedir. Bkz. Ebu’l-İzz, *Şerhu’t-Tahaviyye fi Akideti’s-Selefiyye*, Beyrut 1988, s. 334.

53 İbn ‘Arabî, a.g.e, s. 177, 178.

nebinin sığınacağı makam velilik makamıdır.”⁵⁴ Böylece İbn ‘Arabî, nebinin makamlarını birbiriyle karşılaştırmakta, nebinin velâyetinin nübüvvetinden üstün olduğunu sarîh bir şekilde belirtmekte ve herhangi bir velinin derece bakımından tâbî bulunduğu bir nebîyi asla geçemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre, velâyet peygamberin Hakk’a dönük yüzü, nübüvvet ise halka dönük yüzüdür. Ayrıca velî Allah’ın isim, velâyet ise O’nun sıfatıdır⁵⁵. Buna dayanarak mutlak olarak velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu söylemek mümkün değildir⁵⁶. Çünkü İbn ‘Arabî, bunu yaparken Allah’ın isimleriyle bağlantı kurmakta ve O’nun velî isminin son bulmayıp devam etmesinden velâyetin de devam edeceği hükmünü çıkararak peygamberin velâyetinin nübüvvetinden daha üstün olacağı sonucuna varmaktadır ki, kanaatimizce bu pek isabetli gözükmemektedir. Zira burada gâibin şâhide kıyaslanması söz konusudur.

O halde İbn ‘Arabî’nin “Veliyi nebiden üstün” gördüğüne dair görüş nereden kaynaklanmaktadır? Kanaatimizce onun özellikle hâtemü’l-evliya ile nebi arasında kurmuş olduğu benzerlik ve yapmış olduğu karşılaştırmalar böyle bir anlaşılmaya sebebiyet vermiştir. Hatta onun bu nevi karşılaştırmaları bu kadarla da sınırlı kalmamış ve bu görüşlerine şöyle bir temsille devam etmiştir: “Bir defasında peygamber efendimize nebilik tuğladan yapılmış bir duvar olarak temsil olundu. O duvarda yalnız bir tuğla eksik idi. Hz. Peygamber de bu son tuğla oldu. Şu kadar ki, Tanrı resûlunun buyurduğu gibi o, ancak eksik olan bu tuğladan başkasını görmedi. Hâtimü’l-evliyaya gelince, onun için de bu rüya sahihtir. O da Hz. Peygambere temsil olunan şeyi görür. Hatta o duvarda iki tuğla yerini görür ki, bunlardan biri altından biri gümüştendir. Duvarda eksik olan ve onun yerini tamamlayan tuğlanın birini altından birini de gümüşten görür. Böyle olunca da onun kendi nefsinin bu tuğlaların konulduğu yerde aksetmiş görmesi lazımdır. Şu halde hâtem-i evliya bu iki tuğlanın timsali olup duvar tamam olur. Hâtem-i evliyanın onu iki tuğla görmesinin sebebi de zahirde son nebinin şeriatına tabî olmasıdır. Ona bağlılığının timsali ise gümüş tuğladır. Bu da zahirdir ve Allah’tan alır. Çünkü o emri olduğu hal üzere görür ve böyle görmesi zaruridir. Bu görüş ise batını temsil eden tuğlanın mahallidir. O ilmi öyle bir kaynaktan alır ki, peygambere getiren melek de aynı kaynaktan alır. Eğer işaret ettiğim bu nükteyi

54 İbn ‘Arabî, a.g.e, s. 179.

55 Mu’tezile velâyeti Allah’ın fiili olarak görmektedir. Bu konu için bkz. Eş’ari, Ebu’l-Hasen, **Makâlâtü’l-İslamiyyin**, (Tah: Muhammed Abdulhamid), Beyrut 1990, II/255.

56 Süleyman Uludağ, a.g.e, s. 218.

anlayabildiysen, senin için faydalı bir bilgi hasıl olmuştur”⁵⁷.

Mutlak olarak velâyetin nübüvvetten üstün görülmesi kelim alimlerimiz tarafından küfür olarak değerlendirilerek reddedilmiştir⁵⁸. Zira veli asla nebi derecesine yetiştirilemez. Bu nedenle de başkasının velâyeti nübüvvetten asla üstün olmaz⁵⁹. Bizzat İbn ‘Arabî’yi ismen muhatap sayarak eleştiren ve tekfir eden Ebu’l-İzz, İbn ‘Arabî ve benzerlerinin nübüvvetin sona ermesi ve velâyetin sona ermemesi nedeniyle velâyeti daha üstün gördüklerini, hatta bütün peygamberlerin -tıpkı nübüvvet makamının berzahta resûlün üstünde velinin altında bulunduğunu söyledikleri gibi- velâyetten müstefid olduklarını söylemişlerdir. İbn ‘Arabî’nin bu konuda vermiş olduğu tuğla temsilini hatırlatan Ebu’l-İzz, kendisini altın tuğla ve resûlu de gümüş tuğla konumunda gören, kendini resûlden daha faziletli görenin küfründen daha büyük küfür olmayacağını⁶⁰, hatta nebilerin Allah bilgisini son velinin mişkâtından alacağını söyleyerek, kendinin de son veli olduğunu söylemenin Firavun’un sözüne benzendiğini ifade edip, tek bir nebinin bütün evliyadan daha üstün olduğunu belirtmektedir⁶¹.

Konu ile ilgili ayet ve hadislere bakıldığında, ayetlerde velâyetin üstünlüğüne delalet eden bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak yukarıdaki zikredilen hadislerden birinde geçen “Onlar ne nebi ve ne şehid olmadıkları halde, Allah nezdindeki derecelerinden dolayı ona nebiler ve şehitler gıpta ederler” şeklindeki ibare, velâyetin ulaşılan derece bakımından nübüvvetten üstün olduğunu gösteriyor gibi görünse de bu böyle değildir. Zira sözün söyleniş gayesi ve makamı ümmetini irşad ve teşviktir. Nebilerin bu şekilde vâsfedilmesiyle, ümmetlerinin durumlarıyla uğraşmaktan dolayı peygamberlere arız olan endişelerden velilerin uzak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu onların hüsn-ü hallerini temsil yoluyla beyandır. Ayrıca bu nebinin velâyeti, nübüvvetinden üstündür şeklinde de yorumlanabilir. Yoksa mutlak olarak velâyetin nübüvvetten üstünlüğünü göstermez⁶².

“Nübüvvetin velâyetten üstün oluşu” konusuna geniş yer ayıran Taftazânî (ö. 793/1390), velâyette kurbîyyet ve ihtisas manası var olması, nubuvvette ise halk ile Hakk arasında vasıtalık ve halkın

57 A.g.e, s. 45. IX/345.

58 İbn Hazm, a.g.e, IV/20; Taftazânî, Ş. Mekâsıd, V/57; Aliyyu’l-Kârî, Şerhu Fıkhı’l-Ekber, s. 183; Kemalettin el-Beyâzî, a.g.e, s. 338.

59 Kemalettin el-Beyâzî, a.g.e, s. 338.

60 Ebu’l-İzz, a.g.e, s. 335.

61 A.g.e, s. 333-334.

62 Alûsî, a.g.e, XI/150.

maslahatını gözetmek anlamı mevcut olduğundan dolayı velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığını belirterek, nebiden başkasının velâyetinin nebiden hiçbir şekilde üstün olmayacağını açıkça ifade etmektedir. Bazı mutasavvıflardan ve bazı Kerramiler'den ⁶³, velâyette kurbiyyet anlamı bulunması, nebide ise melikin reâyaya ahkâmını tebliğ için gönderdiği kimsede olduğu gibi, sadece haber verme anlamı bulunması nedeniyle velâyetin nübüvvetten daha üstün olduğu görüşü nakledildiğini belirten Taftâzânî, bunu ki yönden doğru bulmamaktadır:

1. Peygamber velâyet şerefine sahip olmakla birlikte, günahlardan korunmuş, açık naslarla kötü akibetten emin kılınmış, vahiyle ve meleklerle müşerref olmuş ve dünya ve ahiret işlerini tanzim için gönderilmiştir.

2. Nübüvvet Hakk'tan halka tebliğle ilgilidir. Bu kesin olarak velâyetin kurbiyyet ve şerefini de ihtiva eder. Bu yönüyle nebi olmayan velinin mertebesinden geriye kalmaz. Zira velâyetin nihâî derecede mükemmelliği düşünülemez. Çünkü son derece mükemmel derecede bulunmanın alâmeti nübüvvet derecisine ulaşmakla mümkündür⁶⁴.

Bu görüşleriyle Teftâzânî, nebinin velinin vasıflarını taşıdığını, zira her nebinin aynı zamanda mükemmel derecede veli olduğunu belirtmekte ve daha sonra da nebinin velide asla bulunmayan bazı özelliklerini zikrederek, nübüvvetin velâyet karşısındaki mutlak üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Diğer bazı kelimacılar da Taftâzânî'ye benzer fikirler ileri sürmektedirler⁶⁵.

Nübüvvetin velâyetten üstünlüğünün aklî ve naklî olmak üzere iki yönden isbat edilebileceğini söyleyen Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), naklî delil olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hz. Ebu Bekir hakkındaki "*Vallahi nebiden sonra Hz. Ebu Bekir'den daha faziletli bir güneş ne doğmuş ve ne de batmıştır*"⁶⁶ hadis-i şerifini gösterir. Bu hadis Hz. Ebu Bekir'in nebi olmayan herkesten daha faziletli olduğunu göstermektedir. O, nebi olanların daha aşağısında bir mertebede bulunmaktadır. Bu ise nebilerin hal olarak herkesten daha faziletli olduklarını göstermektedir.

63 Bu görüşün Kerrâmiler'e isnadı için bkz. Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 352.

64 Taftâzânî, *Ş. Mekâsıd*, V/77-78.

65 Karşılaştırınız, Aliyyu'l-Kârî, *Ş. Fıkhı'l-Ekber*, s. 182.

66 Heysemî, Nurettin Ali b. Ebi Bkr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut 1988, IX/44, ancak Heysemî bu ve buna benzer hadisleri zayıf olarak değerlendirmektedir.

Aklî delile gelince veli yalnız zatında kamildir. Nebi ise hem kâmil hem de kemâle erdircidir. İkincisinin (hem kâmil ve hem de mükemmil olanın) daha üstün olduğu açıktır. Bazı cahiller “ben nakıslardan bir kısmını kemale erdirdim” iddiasında bulunursa, sayı ve adet bakımından kendi ashabı mı yoksa Hz. Muhammed (s.a.v)’inki mi daha çok bunu karşılaştırması lazımdır. Şayet kendi kavmini Hz. Muhammed’e nisbetle denizde bir katre gibi görürse, o zaman ona nisbetinin olmayacağını da anlayacaktır⁶⁷.

Veli ile nebiyi ayıran farklardan biri de ulaştıkları mertebelerin farklı oluşudur. Zira velinin ulaştığı mertebe, o an için ulaşabildiği son mertebedir. Oysa ki nübüvvette ulaşılacak mertebelere sınır bulunmamaktadır. Velîlik dereceleri, sözkonusu kişi tarafından ulaşılan aydınlanma ve marifet derecesine bağlıdır⁶⁸. Bu nedenle velinin kabiliyet farklarına göre ulaşabilecekleri en son mertebe nebilerin ulaştığı mertebedir ki; onlarda velâyet ve nübüvvet bir araya gelmiştir. Zira onların insanlarla olan münasebetleri, asla onları, kudsî kuvvet tarafından te’yit edilmiş zeki nefislerinin kamil kabiliyetleri nedeniyle Cenâb-ı Hakk’a olan zühtlerinden ayırmamıştır⁶⁹. Bu nedenle velinin rüyasında görebildiğini nebi yakaza halinde görebilecek güce sahiptir⁷⁰. İbn ‘Arabî ise yakaza halinde hissetme konusunda veli ile nebiyi müşterek görmektedir⁷¹.

Bir mutasavvıfın “Hz. Muhammed (s.a.v) Miraç’ta, göklerin en yükseğine, cennetin en yücesine ulaşip geri döndü⁷² Allah’ın huzurunda yemin ederim ki, eğer öyle bir mertebeye ulaşmış olsaydım asla geri dönmezdim” şeklindeki görüşünü nakleden Muhammed İkbal, bu örneği, nebiler ve velilerin şuurunda mevcut psikolojik farka nufûz edip bir tek cümle halinde bunu dile getiren, en isabetli cümle olarak değerlendirmektedir.

Zira mutasavvıf tevhidin iç huzurundan ayrılıp madde alemine dönmeyi arzu etmez. Zorunlu olarak dönünce de, madde alemine bu dönüş beşer için bir fayda sağlamaz. Oysa ki, nebi veya peygamberin

67 Râzî, Meâlimu Usûli’-Din, Kahire, Tsz, s. 101.

68 Annemaria Schimmel, a.g.e, s. 60.

69 Alûsî, a.g.e, XI/148.

70 Gazâlî, Ebu Hamid, Maznun bihi Ala Gayri Ehlih, Beyrut 1994, s. 103.

71 Prof. Dr. Nihak Keklik, el-Futûhât el-Mekkiyye, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 440.

72 “Çünkü peygamber Allah’ın vizyonu içerisinde yitmekte, geri dönüp Allah’ın iradesini ve İlâhî olan ile sonrasızca birleşmeyi halkına anlatmaktadır” (Annemaria Schimmel, a.g.e, s. 180).

dönüşü yaratıcı mahiyettedir. Peygamberler tarihe yön veren güçleri kontrol edip, bu suretle yeni bir gayeler dünyası kurmak amacıyla, geri döner ve kendini zamanın akışına bırakır. Velinin tevhit yolunda elde ettiği huzur son hedeftir. Halbuki, peygamberde tevhit, insanın dünyasını tamamen değiştirecek şekilde ayarlanmıştır ve dünyayı sarsacak psikolojik güçler uyandırır⁷³. Böylece İkbâl, velilerin tevhit denizinden elde edebildiği nihâî noktayı ve nebinin bu konudaki üstünlüğüne işaret ederken, aynı zamanda nebi ile veli arasındaki psikolojik farka da işaret etmektedir.

Mutlak olarak velâyetin nübüvvetten üstün olmayacağı konusunda fikir birliği içerisinde olan kelim alimlerimiz, hem velâyet ve hem de nübüvvet mertebesini kendisinde birleştirmiş nebide hangi makamın daha üstün olduğu konusunda tavakkuf etmişlerdir. Ancak hakim olan görüş nebinin nübüvvetinin velâyetinden daha üstün oluşudur. Çünkü velâyetinin üstünlüğünü söyleyenler, velâyetin kurbiyet anlamı yanında, nübüvvetin kul ile Allah arasında aracılıktan ibaret olduğunu belirtmekle, gâibi şâhide, hâlıkı mahluka kıyas etmişlerdir. Bütün makamların nebi de toplandığını bilememişlerdir⁷⁴. Taftazânî, bu konuda mutasavvıfların görüşlerinin mutlak mana da değil, “Nebinin velâyeti nübüvvetinden üstündür” şeklinde takyid edilerek anlaşılmasının daha uygun olacağını belirtmektedir⁷⁵. Bu görüşüyle o, nebinin nübüvvetinin üstünlüğünü kabul etmekle birlikte, mutasavvıfların görüşlerinin bu şekilde takyid edilmesinde de bir mahzur görmemektedir. Çünkü ona göre, teşriî nübüvvet vaktin maslahatlarına bağlıdır, velâyetin herhangi bir vakte taalluku yoktur. Aksine onların saltanatı kıyamete kadar devam etmekle birlikte Hz. Muhammed’in peygamberliği ile son bulmuştur. Velîler vasıtasıyla Hz. Muhammed’in velâyeti tasarruf eder. Bundan dolayı onların alametleri peygambere mutabaat olmalıdır. İhlas ve muhabbette mükemmel olan ancak peygamberdir ve bu yüzden habibullah ünvanına sahiptir⁷⁶. Ayrıca velilerin hilafına nebilerin her türlü günahattan masun oluşları, akibetlerinden emin oluşları, vahiyle ve meleği görmekle şereflenmiş olmaları da nebileri velilerden üstün kılan nitelikler arasında yer almaktadır⁷⁷. Bu nedenle de velilerin nebilere derece bakımından ulaşamayacakları konusunda icma olduğu söylenmektedir⁷⁸.

73 Muhammed İkbâl, a.g.e, s. 171-172.

74 Aliyyu’l-Kârî, Ş. Fıkhı’l-Ekber, s. 183.

75 Taftazânî, Ş. Mekâsıd, V/73.

76 A.g.e, s. 78.

77 Taftâzânî, Ş. Akâid, s. 105; Aliyyu’l-Kârî, Ş. Fıkhı’l-Ekber, s. 182.

Veli ile nebi hakkında mahiyetlerinin benzerliği itibarıyla bir durum tesbitine ihtiyac duyulan konulardan biride mucize ve keramet konusu olmuştur. Her türlü fiil ve hareketinde nebiye tabi olan velinin elinde kerametın zuhur edebileceğinin imkanı, Allah'ın kudretinin her şeye şamil oluşudur. Kerametın peygamberin mucizesi nevinden olması gibi, velinin iradesiyle olması da caizdir. Bunlara karşı çıkan kelâmcılar da bulunmaktadır. Bazı fırkalar bu noktadan hareketle, mucizeyle karıştığı, dolayısıyla nübüvveti ispat kapısının kapandığı gerekçesiyle kerameti kabul etmemişlerdir⁷⁹. Kelamla ilgili eserlerde ikisi arasını ayıran birçok ayrıcı noktaya temas edilse de onlardan bir çoğu keramette de bulunması caiz olması nedeniyle, bu konuda en ayırıcı nokta “nübüvvet iddiasının” keramette bulunmayışıdır. İşte bu, keramette bulunması asla caiz olmayan ve ikisi arasını kesin çizgiyle ayıran husus olmaktadır. Zira veli, nübüvvet iddia etmesi halinde velilik bir tarafa, İslamdan bile çıkar⁸⁰.

Nebi ve veliyi aydınlatan bilgi kaynağı olan vahiy ve ilham arasında da büyük ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Vahiy her türlü şek ve şüpheden uzak kesin bilgi kaynağı iken, ilhamın bilgi ifade edebilmesi için evhamdan uzak oluşunun bilnebilme şartı bulunmaktadır. Zira ilhamın kaynağı her zaman ilahî olmayabilir. Ayrıca vahiy herkese göre bilgi ifade etmesine rağmen, ilham sadece sınırlı kişiler için bilgi ifade etmektedir.

SONUÇ

Şu ana kadar verilen bilgi ve değerlendirmeler ışığında denilebilir ki, nübüvvet insanlık aleminde bir kutub ve bir mihverdir. Risalet semasının bir güneşi olan peygamberimiz (s.a.v)'in zatında, Allah'ın emir ve iradesinin yansıması olan vahiyle sulanıp yeşeren nübüvvet ağacının en nazdar meyvelerinden biri de velilerdir. Bu nedenle velinin

78 Ahmed Subhi Furat, a.g.e, XIII/291; Aliyyu'l-Kârî, Ş. Fıkhı'l-Ekber, s. 183.

79 Kerameti kabul etmeyenlerin görüşleri için bkz. Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, Tsz, S. I/84; Bağdâdî, el-Fark, s. 352; İbn Haldun, a.g.e, III/557; Neseî, a.g.e, I/0536; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Mısır 1907, VIII/288.

80 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Adududdin el-İcî, el-Mevâkıf, Beyrut, Tsz, s. 370; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, VIII/288; Bağdâdî, Usulu'd-Din, s. 184; Cüveynî, a.g.e, s. 267; Taftâzânî, Ş. Mekasid, V/73; Sâbûnî, a.g.e, s. 56; Neseî, a.g.e, I/0536; K. Beyâzî, a.g.e, s. 338; Aliyyu'l-Kârî, Ş. Fıkhı'l-Ekber, s. 113; Ş. Emâlî, s. 23; Ebu'l-İzz, a.g.e, s. 336.

kazanmış olduğu bütün üstün nitelik ve değerler, istifade ettikleri nübüvvet suyunun kaynağına olan yakınlıklarına bağılı olmaktadır. Kaynatktan temiz ve saf olarak çıkan suya daha sonra bulaşmış olan renklerden, ilk kaynağın sorumlu tutulması uygun olmayacaktır.

Velâyet mertebesine ulaşmada, velinin dikkat etmesi gereken şeylerin başında, emir ve nehiylere tam bir teslimiyet, nefse muhalefet ve istikamet gelmektedir. Kısaca bunu “*takva*” olarak özetlemek mümkündür. Ulaşabildiğı her makam ve derece kendi irade ve gayreti sonucu olup, bu ise tâbi olduğu nebiyi tam bir samimiyetle takip etmekle olabilmektedir. Bu nedenle de velinin bulunduğu velâyet makamı başta olmak üzere, nâil olduğu bütün harikuladelikler nebiye tâbi oluşunun bir neticisidir. Bu yönüyle de onda meydana gelen bütün üstün meziyet ve olağanüstülükler, nebiye tam bir ihlasla tabi oluşunun bereket ve feyiyle gerçekleşmektedir. Buradan hareketle, velinin elinde zuhur eden kerametler, kelim alimlerince tabi olduğu peygamberin mucizesi olarak değerlendirilmiştir. O halde velâyetin varlığı, nübüvvet müessesesinin doğruluğunun canlı şahididir.

Bununla birlikte velinin ulaştığı olağanüstülükler ile nebinin mucizesi, velide nübüvvet iddiasının bulunmamasıyla kesin çizgiyle ayrılır. Her ne kadar peygamberin mucizesi nevinden bir kerametın zuhuru caiz görölmüşse de, nebilik iddiası bulunmayışı nedeniyle mucize derecesine ulaşamamaktadır.

Toplumu yönlendirme ve yapılandırmada ifa ettikleri rol bakımından nebi gibi, velinin de tesiri olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Ancak bir veli asla nebi derecesine ulaşamaz. Zira nebi, velinin sahip olduğu bütün üstün niteliklere sahip oluşunun yanında, meleşği görüp vahiyyle müşerref olma, büyük ve küçük günahlardan masum oluş gibi velide bulunmayan hususiyetleri de bünyesinde barındırmaktadır. Velilerin ulaşabildikleri son mertebe, velinin tabi olduğu nebinin velâyeti ile sınırlıdır. Zira bütün nebiler aynı zamanda mükemmel derecede birer velidirler. Bu nedenle mutlak manada velâyet nübüvvetten asla üstün olamaz. Bunu kabul ise kelamcılar tarafından küfür olarak değerlendirilmektedir. Ancak velâyet ve nübüvveti kendisinde birleştiren bir nebinin, nübüvvetinin velâyetinden üstün olduğu görüşünü benimseyen kelamcılarımızdan bazıları, bu konuda velâyeti nübüvvetten üstün gören sûfi anlayışı tamamen reddetmek yerine, bunun “*Nebinin velâyeti nübüvvetinden daha üstündür*” şeklinde anlaşılmasını daha uygun bulmaktadırlar.